

Hilde Van den Bossche
KaHo Sint-Lieven, campus Waas
Contact: Hilde.vandenbossche@kahosl.be

Taalbeschouwing: spelen om te ontdekken hoe taal in elkaar zit

Binnen het onderwijs is de roep om inductief te werken erg groot, omdat kinderen via inductief werken meer gemotiveerd en zelfontdekkend aan de slag gaan. Daardoor onthouden ze de leerstof beter: wat je zelf hebt ontdekt, onthoud je (gemakkelijker). Exemplarisch werken met (zelfontwikkelde) spellen in een lerarenopleiding komt tegemoet aan de roep naar inductief werken en toont studenten hoe ze het in de basisschool kunnen aanpakken. Tegelijk maken studenten kennis met manieren van taalbeschouwing, die aansluiten bij de nieuwe Vlaamse eindtermen rond taalbeschouwing. Niemand in het onderwijs kan – op termijn – de nu duidelijk uitgetekende leerlijn van in de basisschool tot in het hoger onderwijs naast zich neerleggen. Hopelijk wordt dit de start van een echte doorgaande lijn in plaats van gekanker op het ‘vorige niveau’ dat niet doet wat het zou moeten doen.

De eindtermen anno 2010 zijn niet echt nieuw: ze nemen de draad op die al in de leerplannen van de verschillende netten zat en maken het noodzakelijk om te werken aan een leerlijn. Hulpmiddel daartoe is de lijst met grammaticale begrippen, waarin begrippen staan die iedereen best hanteert om geen verwarring te stichten bij kinderen en jongeren.

In het leerplan taalbeschouwing VVKBaO van 2000 vermelden de eindtermen vooral attitudes: “bereid om te reflecteren: woordvorming, woordvolgorde, eenvoudige structuren” en een aantal geëigende (grammatica)termen om bij de eindtermen te gebruiken: “zelfstandig naamwoord, lidwoord, verkleinwoord, werkwoord, stam, uitgang, voor- en achtervoegsel, andere woorden, onderwerp, persoonsvorm, zinsdeel”.

Sinds 2009 is er in Vlaanderen een advieslijst ‘taalbeschouwelijke termen Nederlands’¹. De lijst werd ontwikkeld “om de kwaliteit van het taalonderwijs te optimaliseren”². Tegelijkertijd vroeg de minister ook “uitdrukkelijk spaarzaam met deze lijst om te gaan. De leerlingen hoeven lang niet alle termen van de lijst te kennen of te kunnen gebruiken. Een klein aantal van de voorgestelde termen maakt deel uit van de eindtermen en ontwikkelingsdoelen”³.

In de eindtermen van 2010⁴ staat de kerngedachte “kinderen verwerven en gebruiken

taal doordat ze opgroeien in communicatieve situaties” voorop. De kern van de eindtermen blijft dus dezelfde. Lezers van de uitgave van 2010 leren dat taal leren op school een aantal zaken inhoudt: (1) taalvaardigheid centraal (accent op communicatieve situaties), (2) het ontwikkelen van attitudes en strategieën en (3) nadenken over taal in de vorm van taalbeschouwing. Taal leren op school veronderstelt bijkomend ook een (inter)culturele gerichtheid: “overal en altijd waar taal aan de orde is, speelt (inter)culturele gerichtheid een rol”.

Binnen deze sessie op HSN gaan we vooral in op het luik taalbeschouwing dat te maken heeft met grammatica.

“Hedendaags taalonderwijs sluit ook aan bij het ontluikend nadenken van jonge kinderen over taal en over eigen en andermans taalgebruik. [...] De taalbeschouwing heeft twee grote functies: het ondersteunt de taalverwerving bij het Nederlands en bij vreemde talen en het draagt bij aan algemene culturele en intellectuele vorming. [...] Inzicht in allerlei taalverschijnselen en gerichte reflectie op eigen en andermans taalgebruik (op hoe je een taalkaak uitvoert en op wat en hoe iemand iets zegt of schrijft) versterkt je taalvaardigheid en doet ze aan niveau winnen. Voorwaarde is wel dat die reflectie gebeurt op het niveau van ontwikkeling waar de leerlingen op dat moment aan toe zijn. [...] In de 1^e graad van het secundair onderwijs worden die begrippen en termen opnieuw aangepakt, maar dan met verbreding en/of verdieping”⁵.

In de uitgave van 2010 over de eindtermen komen onder de noemer ‘taalbeschouwing’ de volgende gebieden aan bod: ‘overkoepelende attitudes’, ‘taalgebruik’, ‘taalsysteem’, ‘strategieën’, ‘begrippen’ en ‘termen’.

Wat houdt dit concreet in voor het onderwijs (het basisonderwijs en de lerarenopleiding voor leraren lager onderwijs)? We moeten via speelse werkvormen kinderen doen nadenken over taal, we moeten exemplarisch werken in de opleiding en studenten doen reflecteren over wat ze in hun stageklassen kunnen doen. Zelf hebben weinig studenten namelijk een dergelijke speelse, maar doelgerichte aanpak meegemaakt. Meestal hebben ze integendeel losse lessen zinsontleding en lessen woordleer ‘genoten’ en zijn ze veel vergeten. Veel studenten zoeken dan ook houvast in de methode die op school is gekozen, maar nogal wat methodes bieden saaie, losse lessen die elk jaar terugkomen zonder veel (extra) uitdaging. Het komt er dus op neer om goed materiaal te zoeken en zelf goed materiaal te ontwikkelen om studenten ermee te laten werken. Op die manier kunnen studenten doorgeefluik zijn naar het werkveld. Voor woord- en zinsleer gaat het om eigen ontwikkeld materiaal, materiaal uit de methode *Taalbeschouwing op de basisschool. Reisgids met een leerlijn en 40 uitgewerkte lessen met tekstmaterialen*⁶ en materiaal uit Neejandertaal⁷.

De bovenstaande aanpak eist een aantal zaken op het gebied van vorm, inhoud en didactiek. De deelnemers zullen oog krijgen voor die eisen terwijl ze met het materi-

aal werken dat zijn dienst bewijst in de opleiding van de Katholieke Hogeschool Sint-Lieven (campus Waas). Om met dat soort speelse en doelgerichte aanpak om te gaan en/of om die aanpak te ontwikkelen, moeten studenten heel sterk staan: (1) ze moeten zelf over voldoende taalvaardigheid en taalkennis beschikken, (2) ze moeten goede taaldidactische competenties hebben en (3) ze moeten over algemene leerkrachtcompetenties beschikken.

- *goede taalvaardigheid*: in onze samenleving (al dan niet in de beeldcultuur) zitten veel schatten levensecht materiaal, waarmee je taalbeschuwend kan werken, maar je moet zelf erg talig ingesteld zijn om de mogelijkheden van het materiaal te herkennen.
- *goede taalkennis*: je moet de eigenschappen van alle ‘taalverschijnselen’ kennen om werkvormen uit te dokteren die kinderen in staat stellen die eigenschappen al spelend te ontdekken of om mogelijkheden te zien in bestaand (spel)materiaal.
- *goede taaldidactische en algemene competenties*: je doet aan interactief taalonderwijs met aspecten zoals ‘sociaal leren’, ‘betekenisvol leren’ en ‘strategisch leren’; je werkt inductief; je neemt als leerkracht de rol aan van begeleider; je stelt goede vragen en staat in voor een goede formulering van de opdrachten; je slaat bruggen van de theorie naar de praktijk.

Gemakkelijk? Neen, maar wel erg uitdagend en motiverend voor zowel de leerkracht als voor de kinderen met wie hij/zij taalbeschouwend op pad gaat.

Moeilijk? Soms wel, maar wanneer moeilijkheden overwonnen zijn, is de voldoening des te groter.

Kant-en-klaar en veilig? Meestal niet, want je werkt met levensecht materiaal en wordt mogelijk geconfronteerd met vragen die je niet onmiddellijk kunt beantwoorden. Hier ontstaan dan echte taalbeschouwelijke momenten: samen met de kinderen zet de leerkracht een redenering op, tast hij/zij mogelijkheden af... Soms is er zelfs gewoon geen pasklaar antwoord. We werken namelijk met taal, een levend gegeven. De leerkracht schept mogelijkheden tot het ontwikkelen van metacognitie en is als leerkracht een voorbeeld in het hardop denken en redeneren. Kinderen ontwikkelen er een taalgevoeligheid door en zijn na verloop van tijd tot veel fijne, taalbeschouwelijke grapjes in staat.

Grammatica met onderdelen als woord- en zinsleer saai? Niet noodzakelijk, maar dikwijls afhankelijk van de leerkracht. Taalmethodes overboord gooien dan maar? Niet noodzakelijk: de oefeningen in de methodes zijn bruikbaar als een vorm van inoefening, voor de vastzetting van verworven inzichten of in een quiz.

Onderstaand volgen een aantal voorbeelden van grammaticaspellen, waarin ook gewerkt wordt aan functioneel luisteren en spreken, aan woordenschat, aan het verwoorden van denkrelaties...

1. *Een kleurplaat*

Wanneer kinderen/studenten met z'n vieren werken, zijn er vier platen die elk een ander soort informatie bevatten. Door te beschrijven en te luisteren, kleuren de kinderen/studenten om beurten in wat ontbreekt en aan het einde heeft iedereen een volledig gekleurde prent. Als leerkracht kan je variëren: door verschillende kleuren te gebruiken, door met begrippen als 'geruit, gestreept', e.d. te werken... Na het beschrijven, het bespreken en vergelijken van het resultaat met de basisprenten denken de kinderen/studenten na over de woorden die ze hebben gebruikt en gehoord om aan de nodige informatie te geraken. Ze verzamelen die woorden en gaan er verder op in of houden de gegevens even vast tot aan een volgende les. Bij het bespreken komen onder- en bovenliggende begrippen naar boven (integratie van denkrelaties) – bv. 'blauw, geel, rood zijn kleuren' – en ontdekken kinderen de eigenschappen van bijvoeglijke naamwoorden: informatie geven over het zelfstandig naamwoord waar ze bijhoren.

2. *Schrap-in-zin*

De spelers nemen per twee een blad waarop een erg lange zin staat. Om beurten schrappen ze minimaal één en maximaal drie opeenvolgende woorden uit de zin en bewaken ze dat de zin grammaticaal correct blijft. Ze mogen daarbij geen woorden van plaats veranderen. Waarschijnlijk verandert de zin in de loop van het schrappen van inhoud. Ze blijven schrappen tot een zo kort mogelijke, maar correcte zin overblijft. Daarna rubriceren ze de geschrapte woorden en bespreken ze hoe noodzakelijk die woorden/woordgroepen in de zin waren. Dit spel kan leiden tot een begin van besef van verschil tussen bepalingen en voorwerpen.

3. *Benoem wat je ziet*

Kies een prent met veel voorwerpen met dezelfde beginletter op. Om beurten zeggen de kinderen/studenten een voorwerp op de prent en wijst de luisteraar het voorwerp aan. De kinderen proberen alle voorwerpen op de prent te benoemen en noteren de namen. Daarna bespreken ze wat ze net gedaan hebben: voorwerpen een naam geven. Op die manier (her)ontdekken ze een belangrijke eigenschap van zelfstandige naamwoorden. Als leerkracht vraag je dat ze bij de woorden de lidwoorden gebruiken. Na het spel kan je de woorden laten rubriceren in een 'de-kolom' en een 'het-kolom'.

4. *Een zoekplaat met 'richtlijnen'*

Kinderen/studenten lezen de richtlijnen om beurten en zoeken om de beurt naar kenmerken waardoor het zoeken gemakkelijker wordt. Gaandeweg ontdekken ze belangrijke details in zowel de plaat als in de zinnen. Op die manier ontdekken ze de functie van sleutelwoorden.

5. *Wat heb ik in mijn hand?*

Elke speler heeft twee kaarten met een dier getrokken uit een stapel. Eén kaart legt hij/zij zichtbaar op de tafel; de andere toont hij/zij niet. De spelers krijgen een lijst met woorden die ze mogen gebruiken bij het beschrijven van 'hun' dier, in vergelijking met het zichtbare dier. Het gaat om woorden zoals 'behaard', 'groot', 'klein', 'donzig', 'hard', 'kaal', 'wollig'... Wie raadt welk dier op de niet getoonde kaart staat, mag beide kaarten nemen. Wie aan het einde de meeste kaarten heeft verzameld en de meeste woorden correct heeft gebruikt, heeft gewonnen. Met dit spel kan je eigenschappen van dieren uit de lessen wereldoriëntatie herhalen en kinderen/studenten tegelijk laten ontdekken wat bijvoeglijke naamwoorden doen.

6. *Wat doen ze?*

Dit spel stimuleert en illustreert de integratie van denkrelaties, woordenschat en de eigenschappen van het naamwoordelijk gezegde. De kinderen/studenten krijgen een aantal foto's van personen en voorwerpen. Ze moeten goed naar het uniform kijken, zeggen welke foto's (met voorwerpen) bij welke persoon horen en vervolgens het beroep van de desbetreffende persoon benoemen. In de bespreking ontdekken ze dat alle zinnen een gelijkaardige structuur hebben: X is (beroep).

Noten

¹ *Advieslijst taalbeschouwelijke termen Nederlands* (2009). Departement Onderwijs en Vorming, Curriculum, Brussel.

² *Advieslijst taalbeschouwelijke termen Nederlands* (2009). Departement Onderwijs en Vorming, Curriculum, Brussel, p. 3.

³ *Advieslijst taalbeschouwelijke termen Nederlands* (2009). Departement Onderwijs en Vorming, Curriculum, Brussel, p. 3.

⁴ *Informatie voor de onderwijspraktijk. Ontwikkelingsdoelen en eindtermen voor het gewoon basisonderwijs* (2010). Agentschap voor Kwaliteitszorg in Onderwijs en Vorming (AKOV), Brussel, p. 76-79.

⁵ *Informatie voor de onderwijspraktijk. Ontwikkelingsdoelen en eindtermen voor het gewoon basisonderwijs* (2010). Agentschap voor Kwaliteitszorg in Onderwijs en Vorming (AKOV), Brussel, p. 76-79.

⁶ Stevens, M. & I. Callebaut (2000). *Taalbeschouwing op de basisschool. Reisgids met een leerlijn en 40 uitgewerkte lessen met tekstmaterialen*. Leuven/Apeldoorn: Garant.

⁷ T'Sas, J., <http://www.neejandertaal.be>. De methode staat op het net en is gratis te raadplegen.